

РОЛЬ І МІСЦЕ НАУКОВОЇ ШКОЛИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ВНЗ

У статті розкривається роль і місце в системі підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі; обстоюється позиція того, що система організації навчальної діяльності майбутніх соціальних педагогів має враховувати інновації, що мають місце на етапах розвитку і становлення наукової школи соціальної педагогіки.

Ключові слова: соціальний педагог, вищий навчальний заклад, наукова школа.

В статье раскрывается роль и место в системе подготовки будущих социальных педагогов в высшем учебном заведении; обосновывается позиция того, что система организации учебной деятельности будущих социальных педагогов должна учитывать инновации, которые имеют место на этапах развития и становления научной школы социальной педагогики.

Ключевые слова: социальный педагог, высшее учебное заведение, научная школа.

The role and the place at the system of preparation of the future social teachers in a higher educational institution reveals in the article; the position of that the system of the organization of educational activity of the future social teachers should consider innovations which take place at stages of development and formation of school of thought of social pedagogics is proved.

Keywords: the social teacher, a higher educational institution, school of thought.

Вітчизняна система підготовки майбутніх соціальних педагогів при укладанні навчальних програм і розробленні курсів керуються ознаками: визначення головних завдань наукового пошуку, напрямів, проблем і формулювання спільних принципів й методичних прийомів; навчання молодих учених (створення систем професійної підготовки фахівців різного рівня відповідної галузі), тобто організація навчальної діяльності здійснюється як процес вивчення теорії соціальної педагогіки.

Зміст навчальних курсів у системі підготовки майбутніх соціальних педагогів відповідає курсовому вивченню відтворених у розпорядженнях і правових актах, ухвалених урядом України, соціально-педагогічних проблем. Зокрема, видано збірники нормативних документів з проблематики соціально-педагогічної роботи; навчальні посібники та науково-методичні збірники [4; 5; 8; 10; 12; 13].

Висловлюємо міркування про те, що система організації навчальної діяльності майбутніх соціальних педагогів має враховувати досягнення соціально-педагогічної науки виникнення характерних для соціальної педагогіки концептуальних засад і підходів до соціалізації особистості як взаємодії індивіда і соціуму, а також соціально-педагогічно-орієнтованої дія-

льності суспільних інституцій; появу її як інноваційного напрямку в педагогічній науці на межі психології та педагогіки, що уможливило розгляд професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів як процес вивчення наукової школи з її суб'єктами діяльності.

Метою публікації є висвітлення основних етапів розвитку і становлення наукової школи соціальної педагогіки як суб'єкта організації системної підготовки майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ.

Визначальною характеристикою «наукової школи», є її інноваційний аспект, що характеризується його як «структурний осередок сучасної науки, яка існує всередині самої науки і дає змогу концентрувати зусилля невеликої групи порівняно молодих учених під безпосереднім керівництвом засновника цього наукового напрямку на вирішенні визначеної, досить обмеженої ділянки актуальних проблем у тій чи іншій галузі науки» [2; 7; 11].

Наукову школу характеризують за такими ознаками: виокремлення нового оригінального напрямку в науці; спільність основного кола завдань, які розв'язуються в школі, для всіх її представників; спільність принципів і методичних прийомів розв'язання поставлених завдань; навчання молодих учених науковій творчості (в широкому розумінні цього слова) завдяки безпосередньому й тривалому науковому контакту керівника школи та його учнів [7].

Здійснимо короткий історико-педагогічний аналіз етапів наукової школи соціальної педагогіки, виділимо визначальні інновації, які пропонуються до обов'язкового вивчення, аналізу й осмислення майбутніми педагогами в процесі професійної підготовки.

Для нашого дослідження цінною є розвідка Л. Міщик, яка розглядає (без урахування чіткого окреслення часових меж) такі головні періоди історичного розвитку соціальної педагогіки як науки: емпіричний; контекстуальний, як соціальний контекст загальної педагогіки; концептуальний з тенденцією до створення чітких соціально-педагогічних систем та концепцій; науковий, системний [13].

З огляду на це на підставі порівняння та обґрунтування особливостей розвитку наукових шкіл вітчизняної соціальної педагогіки виокремлюємо етапи їхнього становлення. Основою для визначення етапів розвитку наукових шкіл соціальної педагогіки стали зафіксовані істориками педагогіки України нові дослідження соціально-педагогічних явищ, характерних для соціальної педагогіки як науки концептуальних засад і підходів. Вони відбувалися на тлі нових процесів у соціальних системах та характеризувалися суттєвими змінами в розвитку суб'єктів соціально-педагогічної діяльності й соціальної політики.

Перший етап (інноваційний) – вихідний у розвитку соціальної педагогіки України (поч. ХХ ст. – 1920 року) позначений виникненням у контексті педагогіки і психології інноваційного напрямку. Дослідження дитячого і дорослого віку спрямовані на вивчення особливостей взаємозв'язку

особистості із середовищем, аналізуються різноманітні середовища, вирізняється сутність і масштаб їх впливів, ведеться пошук шляхів взаємодії середовищ у вихованні людини, виховання дитини розглядається як процес соціалізації (вивчаються впливи різних соціальних середовищ на формування особистості у дитячому і дорослому віці, проблеми формування її соціальної активності).

Концептуальні засади і підходи до вивчення соціалізації особи як взаємодії індивіда й соціуму, а також соціальноорієнтованої діяльності виховних інституцій як перша ознака школи зумовили виникнення плідної дискусії щодо зародження ідей соціальної педагогіки.

На початку ХХ ст. контекст педагогіки наповнюється дослідженнями виховних впливів на учнів поза школою. Аналізується середовище їхнього життя, дозвілля, взаємозв'язки з різними матеріальними, культурними, соціально-моральними цінностями.

В Україні кінця ХІХ–початку ХХ ст. з'являються педагогічні дослідження, присвячені розглядові процесу соціалізації під впливом різноманітних соціальних середовищ. Підтвердження цього ми знаходимо у дослідженнях І. Воробець [3]; Ю. Калічака, І. Мицишин, З. Нагачевської [15; 17]. Витоки соціальної педагогіки в Україні описано в працях активних просвітників кінця ХІХ–початку ХХ століття – І. Брика, М. Галушинського, М. Дужого, А. Животка, І. Калиновича, А. Шептицького, І. Юцишина [15; 17]. Характерна ознакою цього етапу розвитку школи соціальної педагогіки – зосередження уваги на стійкості особистості до несприятливих, асиміляційних впливів оточення: диференційовано умови, що впливають на специфіку життя дітей у різних родин; теоретично обґрунтовано систему позашкільної освіти дітей та молоді, провідними структурними компонентами якої були клуби для дітей 8-15 років.

Діяльність передової інтелігенції (Н. Дорошенко, С. Магальяс, К. Малицька, С. Сірополко, С. Шах та інші), культурно-освітніх товариств («Прогрес», «Рідна школа», «Товариство українських наукових викладів ім. П. Могилы», «Союз українок» та інші) позитивно вплинула на розвиток системи освіти дорослих, яка мала послідовний, закономірний характер [17].

Вплив на систему професійної підготовки соціального педагога (в окреслений період має чіткої структурної організації; соціально-педагогічні функції виконують учителі та вихователі) можна вважати лише умовним. Соціально-педагогічні дослідження аналізують емпірію соціальної опіки та ефективні способи її здійснення без залучення спеціаліста-професіонала.

Другий етап (1920–1939) у розвитку школи соціальної педагогіки України – період теоретичного осмислення загальних проблем соціального виховання, вивчення досвіду діяльності різноманітних позашкільних соціокультурних інституцій; аналіз впливу на виховання різних соціальних середовищ та структур.

Інтенсивний розвиток соціальної педагогіки як науки в Україні в досліджуваний період був пов'язаний також з процесами інтеграції наук у єдину систему наук про людину. Особлива увага фахівцями приділялась визначенню зв'язків соціальної педагогіки з філософією, яку визначали як методологічну засаду і соціальної педагогіки, і всіх наук взагалі, оскільки ця галузь знань допомагала цим наукам у визначенні провідних законів та закономірностей розвитку суспільства й індивіда.

Двадцяті роки ХХ ст. характеризуються як період інтенсивного розвитку науки про дитину – педології, власне педагогіки педоцентризму. Розвиток педології, як й інших соціально-педагогічних наук, базувався на рефлексологічній моделі Західної Європи.

Увагу науковців було зорієнтовано на вивчення проблем розвитку дитячого колективу й особистості у ньому, середовища проживання дитини; утворення педологічної служби у школі, як прототип сучасної шкільної психолого-педагогічної консультації. Зокрема, П. Блонський розглядав педологію як науку про віковий розвиток дитини в умовах визначеного соціально-історичного середовища [1], а нову школу – як самостійну трудову дитячу спільноту. Педагогічною основою педології стали ідеї вільного виховання, що одержали назву педоцентризму. Дитину почали розглядати як центр навчально-виховного процесу. Особливу увагу педологи приділяли вивченню дитячого колективу, середовища, в якому проживають діти, щоб вплинути на життя, змінити навколишнє середовище так, щоб воно давало все необхідне для розвитку.

Заслуговує на увагу досвід соціально-педагогічної роботи С. Шацького (1878–1934), який у 1919 році створив Першу експериментальну станцію з народної освіти, яка згодом стала комплексом. До нього належали дитячі садки, середні школи, бібліотека, постійна педагогічна виставка, педагогічний технікум. В основу їх діяльності було покладено принцип зв'язку школи і виховання з життям [16]. Виховна робота проводилася під гаслом «переходу від педагогіки індивідуальної до педагогіки соціальної, головне завдання якої – «педагогізація середовища» (розробка теорії й методики взаємодії школи з іншими виховними закладами, вивчення та використання виховних можливостей соціального середовища, усвідомлене насичення соціального середовища виховним потенціалом, педагогічне орієнтування середовища).

Щодо впливу наукової школи на систему професійної підготовки соціального педагога, то в наукових дослідженнях наявний власне повний аналіз соціальної складової педагогічної діяльності (досвід структур та організацій соціальної опіки, соціально-педагогічної роботи, установ дозвілля, освіти дорослих та ефективні способи її здійснення без залучення професіонала).

У 60-х роках проблеми соціально-педагогічного характеру в наукових колах набувають нових акцентів, відбувається переосмислення досвіду, якого набули педологи. Особлива увага і надалі надається соціальним

чинникам розвитку особистості: колектив розглядається через призму ідей А. Макаренка як головний об'єкт виховного впливу в педагогічній літературі і практичній діяльності. Розвиткові уявлень про можливості і своєрідність учнівського колективу сприяли ідеї й досвід роботи В. Сухомлинського, який практичною діяльністю довів, що учнівський колектив може і повинен жити багатогранним, духовним життям, а вихователі та вихованці об'єднаними спільними інтересами й захопленнями. Педагог націлює загальну педагогіку і галузь соціальної, що народжувалася, на пріоритет особистості та її зростання, розгляду педагогічного середовища як джерела розвитку людини [15; 16].

У 80-х роках ХХ ст. в Україні виникли умови для переходу на державний рівень, концептуального і технологічного вирішення проблем соціальної роботи, створення цілісної системи соціальних служб.

Учена Л. Штефан на основі вивчення й узагальнення психолого-педагогічної літератури слушно зазначає, що вдосконаленню підходів до соціально-педагогічної науки в другій половині 80-х рр. ХХ ст. сприяли: 1) процеси перебудови суспільства, які охопили всі сфери економіки, політики й ідеології і вимагали перебудови свідомості, поведінки людини, якісно нового рівня розвитку особистості; розробка нових виховних методів; 2) інтенсивний розвиток інших наук про людину; 3) масове впровадження соціологічних досліджень у педагогічну науку; 4) всебічна розробка питань виховання у філософській літературі; 5) перегляд методологічних засад педагогічної науки; 6) організація семінарів та «круглих столів» з питань методології педагогічної науки як у напій країні, так і в провідних країнах світу; 7) підхід до соціалізації як педагогічної проблеми; 8) дослідження питань наукового прогнозування виховної ситуації; 9) вивчення факторів успішної реалізації виховного потенціалу сім'ї; 10) визначення провідних категорій педагогічної науки взагалі та соціально-педагогічної зокрема; 11) обмеженість можливостей загальної педагогіки; 12) посилення інтеграції педагогіки з соціологією; 13) міцні зв'язки теорії педагогіки з педагогічною діяльністю суспільства; 14) розквіт психології особистості; 15) введення як у зарубіжних країнах, так і в Україні спеціальностей «соціальний педагог» й «соціальний працівник»; 16) розробка провідних категорій соціально-педагогічної науки в західних країнах; 17) новаторська діяльність учителів та вчених; 18) масова організація роботи з дітьми за місцем мешкання; 19) започаткування служб невідкладної психологічної допомоги; 20) впровадження різноманітних комплексів («Школа-мікрорайон» тощо), соціологічних і психологічних служб [17, с. 196].

Четвертий етап розпочався у 90-х роках ХХ ст. Тенденції, які його формують, простежуються і до сьогодні: характерний цілісний розвиток наукової школи соціальної педагогіки, яка забезпечує функціонування систем професійної підготовки, узгодження мети і завдань на різних рівнях професійної освіти із загальнодержавними стратегіями розгляду соціальної

діяльності як особистісно орієнтованої та спрямованої на формування повноцінної спільноти.

Науковці-практики України у сфері соціальної педагогіки і соціальної роботи (І. Зверева [6], А. Капська та інші [8; 9], Г. Лактіонова [97], І. Мигович [12], Л. Міщик [13], В. Оржиховська [14]) започаткували цикл експериментальних досліджень, які стосуються варіантів кваліфікації й етичних стандартів нових професій, розпоряджень про соціальну службу. Видаються журнали «Психологія і педагогіка соціальної роботи», „Соціальна робота: теорія і практика», науковий громадсько-політичний часопис „Соціальна політика і соціальна робота», проводяться конференції з проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи.

Більш чітко визначаються мета і завдання соціально-педагогічної роботи; вводиться класифікація об'єктів і суб'єктів соціально-педагогічного впливу; розширюються методи соціально-педагогічної роботи за рахунок широкого використання методів, запозичених з інших наук про людину, зокрема, з психології та медицини (арттерапія, логотерапія, ігротерапія тощо); вдосконалюються напрями та види соціально-педагогічної діяльності; висувуються більш високі вимоги до провідних суб'єктів впливу (розширюється коло соціально-педагогічних знань та вмінь).

Більш широке визнання і використання в соціально-педагогічній практиці даного періоду отримала класифікація видів соціально-педагогічної допомоги за змістом її організації. Йдеться про соціальні послуги; соціальну профілактику; соціальна реабілітацію; соціальний супровід.

Наприкінці ХХ століття школи соціальної педагогіки України розвивалися завдяки групам професіоналів, які здійснювали науково-практичну та дослідницьку роботу в цій галузі, були об'єднані ідеями, методиками, науковими традиціями, завданнями, спрямованими на пошук нових фактів, висунення гіпотез, концепцій, теорій.

Вплив наукової школи соціальної педагогіки України на розвиток і структурування систем професійної підготовки відбувався на тлі впливу середовищних систем, соціокультурних феноменів, традицій, характерних для країн, зумовлювався змінами у соціальній політиці держав та соціальноорієнтованою діяльністю різноманітних інституцій.

Система організації навчальної діяльності майбутніх соціальних педагогів має враховувати досягнення соціально-педагогічної науки виникнення характерних для соціальної педагогіки концептуальних засад і підходів до соціалізації особистості як взаємодії індивіда і соціуму, а також соціально-педагогічно-орієнтованої діяльності суспільних інституцій; появу її як інноваційного напрямку в педагогічній науці на межі психології та педагогіки, що уможливило розгляд професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів як процес вивчення наукової школи з її суб'єктами діяльності.

Література

1. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения: в двух томах / П. П. Блонский. – М.: Педагогика, 1979.
2. Бойко Е. С. К типологии научных школ / Е. С. Бойко // Социально-психологические аспекты науки: ученый и научный коллектив. – М., 1979. – С. 202–209.
3. Воробець І. В. Освіта дорослих у Галичині (1891–1939 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / І. В. Воробець. – Івано-Франківськ, 2001. – 230 арк. – Бібліогр.: арк. 181–204.
4. Державний галузевий стандарт спеціальності „Соціальна робота» / керівники колективу проф. В. П. Бсх, А. Й. Капська. – К.: МОН України від 10.10.2005 р. – 273 с.
5. Зверева І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні: дис.... докт. пед. наук: 13.00.05 / І. Д. Зверева – К., 1999. – 451 с.: іл. – Бібліогр.: С. 351–491.
6. Зверева І. Д. Соціальна робота з дітьми та молоддю (теоретико-методологічні аспекти) / [І. Д. Зверева, І. В. Козубовська, В. Ю. Керсцман та ін.]. – Ужгород, 2000. – 190 с.
7. Зербіно Д. Д. Наукова школа: лідер і учні / Д. Д. Зербіно. – Львів: Євросвіт, 2001. – 208 с.
8. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю / А. Й. Капська. – К.: УДЦССМ, 2001. – 219 с.
9. Капська А. Й. Технології соціально-педагогічної роботи: [навч. посіб.] / А. Й. Капська, М. М. Барактян та ін.; за заг. ред. А. Й. Капської. – К.: УДЦССМ, 2000. – 372 с.
10. Лактіонова Г. М. Теоретико-методологічні основи соціально-педагогічної роботи з жіночою молоддю в умовах великого міста: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук: 13.00.05 / Г. М. Лактіонова; Ін-т педагогіки АПШ України. – К., 1999. – 35 с.
11. Ланге К. А. Организация управления научными исследованиями / К. А. Ланге. – Л., 1971. – 248 с.
12. Мигович І. І. Соціальна робота: нова гуманітарна наука, навчальна дисципліна і професійна діяльність / І. І. Мигович // Гуманітарна освіта: досвід і проблеми. – Ужгород, 1999. – С. 255–260.
13. Міщик Л. І. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.05 / Л. І. Міщик; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1997. – 358 с.
14. Оржеховська В. М. Соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: 13.00.05 / В. М. Оржеховська; Ін-т педагогіки АПН Укр. – Київ, 1995. – 40 с.
15. Харченко С. Я. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні: [навч. посіб.] / С. Я. Харченко. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 408 с.
16. Шацкий С. Т. Педагогические сочинения: в 4-х томах / С. Т. Шацкий. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962-1965.
17. Штефан Л. А. Становлення та розвиток соціальної педагогіки як науки в Україні (20-90-ті рр. ХХ ст.): дис. ... д-ра пед. н.: 13.00.01 / Людмила Андріївна; Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2002. – 492 с.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2010 р.